

POLITICKÉ VEDY / POLITICAL SCIENCES

Časopis pre politológiu, najnovšie dejiny, medzinárodné vzťahy, bezpečnostné štúdiá / Journal for Political Sciences, Modern History, International Relations, security studies

URL of the journal / URL časopisu: <http://www.politickevedy.fpvmv.umb.sk>

Author(s) / Autor(i): Levon Ter-Ghazaryan
Article / Článok: Analýza systému stát-diaspora v procesu budování nezávislé Arménie
Publisher / Vydavateľ: Fakulta politických vied a medzinárodných vzťahov – UMB Banská Bystrica / Faculty of Political Sciences and International Relations – UMB Banská Bystrica
DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2021.24.3.171-192>

Recommended form for quotation of the article / Odporúčaná forma citácie článku:

GHAZARYAN, T. L. 2021. Analýza systému stát-diaspora v procesu budování nezávislé Arménie. In *Politické Vedy*. Vol. 24, no. 3, pp. 171-192. ISSN 1335 – 2741. Available at: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2021.24.3.171-192>

By submitting their contribution the author(s) agreed with the publication of the article on the online page of the journal. The publisher was given the author's / authors' permission to publish and distribute the contribution both in printed and online form. Regarding the interest to publish the article or its part in online or printed form, please contact the editorial board of the journal: politicke.vedy@umb.sk.

Poskytnutím svojho príspevku autor(i) súhlasil(i) so zverejnením článku na internetovej stránke časopisu *Politické vedy*. Vydavateľ získal súhlas autora / autorov s publikovaním a distribúciou príspevku v tlačenej i online verzii. V prípade záujmu publikovať článok alebo jeho časť v online i tlačenej podobe, kontaktujte redakčnú radu časopisu: politicke.vedy@umb.sk.

ANALÝZA SYSTÉMU STÁT-DIASPORA V PROCESU BUDOVÁNÍ NEZÁVISLÉ ARMÉNIE

ANALYSIS OF STATE-DIASPORA SYSTEM IN THE STATE- BUILDING PROCESS OF INDEPENDENT ARMENIA

Levon Ter-Ghazaryan*

ABSTRACT

The phenomenon of diasporas is becoming an increasingly resonant topic in political sciences. With states becoming more porous transnationalism is said to influence domestic and foreign policy development of their respective “motherlands”, also known as “mother countries” or “homelands”. The objective of this study is to characterize the role of the Armenian diaspora in the process of building Armenia as an independent state. The paper seeks to answer the question concerning the nature and the role of the Armenian diaspora in the formation of independent Armenia. The key argument this article wishes to make is that understanding of state building process of modern Armenia after gaining the independence needs to feature insights into both the Armenian state and its sizeable and powerful diaspora. As such, the study sheds light on the relationship between the diaspora and the motherland within political, social and economic fields. The result is an innovated view of the issue of diasporas based on the prism of instrumentalization of the host countries. An alternative approach to examining the relationship between the diaspora and its motherlands is ethnographic research, based on primary data and the use of socio-psychological and constructivist literature, concerned with maintaining collective identity under the pressure of transnationalism. The potential application of the analysis of the relationship between the diaspora and the state as a composite system can be applied to the Jewish and Greek diasporas.

Key Words: Diaspora, Armenia, Independent Armenia, Transnationalism, Armenian Diaspora, Composite System

---

* Mgr. Levon Ter-Ghazaryan je Ph.D. studentem na Katedře mezinárodních vztahů a evropských studií, Metropolitní univerzita Praha, Dubečská 900/10, 100 31 Praha - Strašnice, Česká republika, e-mail: terghazaryanlevon@gmail.com.

DOI: <https://doi.org/10.24040/politickevedy.2021.24.3.171-192>

Úvod

Rozpad Sovětského svazu s sebou přinesl kromě ukončení studené války a vzniku unipolárního světového systému i průnik demokratických hodnot a tržně-hospodářských principů do postsovětského prostranství. Mnohé bývalé členské státy začaly usilovat o realizaci procesu demokratické tranzice a implementaci tržně-hospodářských hodnot na svém území za cílem přizpůsobení svých zemí novému světovému řádu. Vzhledem ke své sovětské minulosti a absenci zkušenosti státních představitelů, docházelo u bývalých členských států k periodické deformaci nových principů a hodnot v průběhu jejich praktického uplatňování. Nekomplexnost a kvalitativní polovičitost přijetí zásad demokratického systému měla za následek genezi velké míry deprivace napříč obyvatelstvem daných zemí. Akceptace nového státního systému narážela, v mnoha ohledech, na sovětskou mentalitu, která se po necelých 70 letech cílené sovětizace stala etablovaným fragmentem lokální identity. Proces interní ideologické tranzice probíhal i v Arménii jakožto státě, jež vyhlásil svoji nezávislost v roce 1992. Nezávislá Arménská republika vstupovala do nové éry jak s vnitřními socioekonomickými problémy, tak i s gradujícím napětím v jejich zahraničněpolitických vztazích. (Suny, 2001) Specifikem Arménské republiky byla početní převaha Arménů žijících mimo její vlastní hranice, kteří se postupem času vyprofilovali do podoby ucelených diasporických entit. Problematika diaspor se vzhledem k silicímu transnacionalismu stává postupně jedním z fenoménů politických věd. Rozkvět transnacionálního propojení v kombinaci se socioekonomickým sílením diaspor umožnil ještě nedávným expatriantům významně zasahovat do vývoje svých mateřských zemí. Role arménské diaspor v procesu budování zahraničněpolitického a vnitropolitického profilu Arménské republiky nebyla však vždy jednoznačnou a v mnoha ohledech i antagonickou. (Tölölyan, 2001)

Následující jednopřípadová studie využívá sekundární data a klade si za cíl analýzu role systému stát-diaspora v procesu budování nezávislé Arménie. Pro účely vystižení specifického vztahu mezi Arménskou republikou a její diasporou se studie opírá o tzv. kompozitní systém uspořádání vztahů mezi národními a nadnárodními aktéry, jakožto báze transnacionální politiky. Uvedený systém překračuje státocentrické uspořádání světa a akcentuje vzájemnou závislost mezi nadnárodními entitami a národními státy, stojící za vznikem tzv. transnacionální sítě. (Georgiou, 2010) Existence kompozitních systémů je umožněná utvářením nadnárodních koalicí a sítí zahrnujících v sobě, z pohledu

států, jak národní/domácí tak i „zahraniční“, nestátní aktéry. (Tarrow, 2001) Pohledem národních států je možným nežádoucím jevem, vzniku zmíněných koalic, tzv. bumerangový efekt, kdy domácí aktéři využívají svého spojenectví s nadnárodními entitami za cílem prosazení svých zájmů vůči vlastnímu státu. (Keck, Sikkink, 1998) Přičemž podobný směr vývoje transnacionální sítě je pravděpodobnější ve státech s demokratickým deficitem, jelikož nadnárodní aktivita těchto koalic má potlačující efekt na autoritativní způsob vládnutí. (Risse, Ropp, Sikkink, 1999) Text je taktéž inspirován literaturou zabývající se budováním a udržováním ohraničené kolektivní identity v rámci nadnárodního prostoru, kterou v textu dál posouvám na téma diaspory a empiricky na arménskou diasporu. Názorným příkladem zmíněné literatury jsou díla jako *Grounds for Difference* od **Rogerse Brubakera** nebo dílo **Thomase Faista** *The Volume and Dynamics of International Migration and Transnational Social Spaces*.

Koncepčně je příspěvek rozdělený do pěti částí. První část se zabývá obdobím začátku 90 let, během kterých Arménská SSR vyhlásila svoji nezávislost a tím započala proces demokratizace na svém území. Obsahem druhé části je stručný vhled do stranicko-politické struktury Arménské republiky spolu s vystižením specifik průběhu interní demokratické tranzice v kontextu evoluce její deformované podoby na arménském území. Třetí část studie se přesouvá do oblasti zahraniční politiky nového arménského státu. Představením zahraničněpolitického kurzu jednotlivého arménského prezidenta a bilaterálních vztahů se sousedními státy, včetně regionálních mocností, se ilustruje promítnutí interní disfunkce Arménie, jakožto státní entity, do oblasti zahraniční politiky. Cílem předposlední kapitoly je přiblížení evolučně-historického průběhu geneze arménské diaspory v kontextu formování jejího způsobu percepce své rodné země. Poslední část textu je již věnovaná participaci arménské diaspory na procesu budování nezávislé Arménie.

1. Získání formální nezávislosti a počátek „demokratické tranzice“

Arménie stála na začátku 90. let 20. století na pomezí svého dalšího historického milníku. (Markarov, 2007) Malý jihokavkazský stát o rozloze necelých 30 000 km² s homogenním obyvatelstvem menším než 4 miliony, se musel vypořádat se svojí nově získanou nezávislostí, o kterou přišel před necelými 15 stoletími. Počínaje 6 stoletím našeho letopočtu bylo arménské

území rozděleno a existovalo pod nadvládou Perské říše, Byzantské říše, Osmanské říše a Carského Ruska. Nyní se Arménie ocitla bez formální patronace moskevského centra a stála před rozhodnutím, jakým geopolitickým a ekonomickým směrem se vydat. Podobně jako u ostatních bývalých členských států SSSR se nabízely dvě možné varianty vývoje. (Markarov, 2007) První variantou byla možnost razantní změny zahraničněpolitického a vnitropolitického kurzu. Hlavním principem daného kurzu bylo komplexní odklonění od Ruské federace, včetně všech předešlých hodnot, a vybudování nových vztahů se západním světem. To však s sebou neslo jak možnost potenciální diskreditace v očích nedávného patrona, v podobě Ruské federace, tak i nejistotu v úspěšnosti konsolidace vztahů s jeho protipólem. Druhou variantou bylo udržení těsných politických a ekonomických vztahů s Moskvou i bez existence SSSR a udržení proruského kurzu. V obou případech se však jednalo pouze o formální a obecně platnou doktrínu státu bez jejího praktického promítnutí do povědomí obyvatelstva a politické garnitury. Arménie se stala součástí SSSR, v roce 1922 a svoji nezávislost získala až v roce 1991. Během těchto let bylo vychováno sovětskou ideologií několik generací. Jen stěží bylo možné si představit, že obyvatelé Arménie se dokáží naráz přizpůsobit diametrálně odlišným hodnotám a principům nově vzniklého unipolárního světa. (Freire, Simão, 2007)

Samostatná Arménská republika musela najít vhodnou symbiotickou, politickou strukturu, schopnou v sobě nést jak sovětskou minulost, tak i nové liberálně-demokratické principy. (Mkrtchian, Sadoyin, 1998) Základním předpokladem pro důstojný vstup do nadcházející historické etapy byla v té době implementace demokratických hodnot a tržního hospodářství. Avšak nebylo možné tyto dva fundamentální principy nového světového uspořádání aplikovat, aniž by nedocházelo k jejich periodické kvalitativní deformaci sovětskou minulostí. (Freire, Simão, 2007) Stejně jako ve většině postsovětských státech a satelitech, tak i v Arménii započala éra glorifikace ještě nedávných disidentů a jejich postupné vyzdvihování na nejvyšší politické funkce. Učebnicovým příkladem uvedeného „trendu“ byl politicky vzestup prvního prezidenta Arménské republiky **Levona Ter-Petrosyana**, který stál v opozici sovětského režimu a delší dobu byl vězněn Výborem státní bezpečnosti, tzv. KGB. Hlavním důvodem jeho rozkolu s tehdejšími režimem byla nejprve jeho účast a následně i samotné vedení nelegální organizace pod názvem *Karabakh Committee*. Uskupení *Karabakh Committee* usilovalo o odpojení Náhorně karabašské autonomní oblasti od Ázerbájdžánské SSR s variantou

jejího připojení k Arménské SSR. Vzhledem ke strachu sovětů o možnou proliferaci národnostně-separatistických sentimentů napříč SSSR, se nacionalisticky-iredentistická ideologie členů *Karabakh Committee* stala důvodem jejího zařazení do skupiny zakázaných antisovětských organizací.

Koncem 80. let minulého století začínalo být evidentní, že otázka Náhorně Karabašské autonomní oblasti nebude vyřešena bez využití zbraní.¹ Eskalaci celé situace urychlily etnické čistky Arménů nejprve v ázerbájdžánském městě Sumgait v roce 1988 a následně v roce 1990 i v samotném Baku. V červenci roku 1991 došlo k definitivnímu rozpadu SSSR a následně v září téhož roku vyhlásila svoji nezávislost i Arménská SSR. Spolu s oficiálním ukončením existence SSSR začaly postupně na povrch vyplouvat národnostní a etnické otázky, potlačované dlouhá léta sovětským vedením, v kontextu čehož problematika Náhorního Karabachu strmě eskalovala do podoby regulérního válečného konfliktu. (Panossian, 2006) V Arménii se otázka Náhorního Karabachu stala hlavním pojícím prvkem národa spolu s požadavkem eliminace marginalizace Arménů na jeho území, etnicky cizím, Ázerbájdžánem. Gradace karabašského válečného konfliktu, sílení národnostních sentimentů a čím dál častější odkazování se na základní lidská práva a svobody dostali do popředí osobu **Levona Ter-Petrosyana**, jako tehdejšího lídra *Karabakh Committee*. První prezident Arménie se stal živým symbolem počátku soužití protichůdných principů ve své neúplné a deformované podobě. Na jedné straně **Levon Ter-Petrosyan** cíleně posiloval povědomí arménského národa o základních demokratických hodnotách, primárně v podobě práva národů na sebeurčení, a na straně druhé směřoval k autoritativnímu způsobu vládnutí s velkou koncentrací moci ve svých rukou. (Markarov, 2007)

2. Evoluce politického mainstreamu

Nezávislost Arménské republiky s sebou přinesla stratifikaci politického mainstreamu a vznik nových politických stran. Ve všech případech, kromě komunistické strany *Hayastani Komunistakan Kusaktsutyun* a Arménské Revoluční Federace (ARF) *Hay Heghapokhakan Dashnaksutyunn*, v čele které stojí tzv. *Dašnací*, se jednalo o liberálně-demokratické či demokraticko-

---

¹ Náhorní Karabach je hornaté území o rozloze 4 400 km², ležící mezi Arménskou republikou a Ázerbájdžánem a majoritním arménským obyvatelstvem. Území Náhorního Karabachu je předmětem dlouholetých sporů mezi Armény a Tatary obývajícími oblast Kavkazu (dnešními Ázerbájdžánci). Na začátku 90. let 20. století konflikt vygradoval do podoby války.

konzervatívni frakce, jež usilovaly o prosazování demokratických a tržně-hospodářských hodnot. (EuFoA, European Friends of Armenia, 2017) Hlavním politickým lídrem se, ihned po vyhlášení nezávislosti, stal nástupce *Karabakh Committee* tzv. Arménské národní hnutí *Hayots Hamazgajn Sharzhum* v čele s novým prezidentem **Levonem Ter-Petrosyanem**. Jednalo se o politickou stranu, jejímž formálním programem byla plynulá tranzice státu směrem k demokracii a nezávislému trhu, paralelně s vítězným ukončením první války v Náhorním Karabachu. Tehdejší arménská politická garnitura se snažila o cílenou instrumentalizaci celého konfliktu, za účelem národní mobilizace arménskému národa. (Panossian, 2006) Mezi arménským obyvatelstvem se začaly šířit nacionalistické emoce, jakožto dostatečně silný motiv k toleranci nadcházejícího ekonomického kolapsu. Obecná rétorika tehdejších politických lídrů proklamovala nutnost ochrany Arménů v Náhorním Karabachu a jeho separaci od Ázerbájdžánu bez ohledu na socioekonomické následky tohoto procesu. (Panossian, 2006) Formální snaha změnit vnitropolitické a ekonomické uspořádání, se v daném případě dostávala do kolize s reálným postupem politických představitelů. (Mkrtchian, Sadoyin, 1998).

Po oficiálním podepsání příměří v roce 1994 se jak zdevastovaný Náhorní Karabach, tak i vysílená Arménie ocitli v plné ekonomické blokádě ze strany Turecka a Ázerbájdžánu. Ještě před několika lety si arménský sovětský národ nedokázal představit možnost ocitnutí se v situaci, kdy ve vlastním domě nebudou mít k dispozici vodu, elektřinu a jiné základní lidské potřeby. (CSCE, 1995) Nastalá situace měla za následek pejorativní formu vnímání nového státního uspořádání občany a v návaznosti na to i jejich přístupu k němu. Paralelně, začínalo být evidentní, že hlavní političtí představitelé a jejich blízké okolí nesdílí všechnu tíhu, kterou neslo obyvatelstvo jakožto daň za vítězný ukončení války. (Navasardian, 2012) Spolu s asymetrickým socioekonomickým vývojem vzestupoval i paternalismus a klientelismus, se svojí fundamentální součástí v podobě korupce. (Mkrtchian, Sadoyin, 1998) Po necelém roce od ukončení první karabašské války se tehdejší prezident začal přiklánět k normalizaci vztahů s Tureckem a Ázerbájdžánem za účelem ukončení ekonomické blokády Arménie. (Panossian, 2006) Celá situace by byla plně pochopitelná a akceptovatelná, kdyby cenou za tuto ekonomickou rekongiliaci nebylo skoro garantované odevzdání těžce vybojovaného území. Ještě před necelým rokem bylo identickou politickou elitou proklamována bezpodmínečná nutnost ochrany Arménů v Náhorním Karabachu, když vzápětí sám prezident

začal prosazovat variantu tzv. *stage by stage* řešení konfliktu², které by s velkou mírou pravděpodobnosti uvrhlo arménské obyvatelstvo v Náhorním Karabachu opět do rukou Ázerbájdžánu. (Markarov, 2006) Druhým rozporuplným krokem tehdejšího prezidenta bylo vydání zákazu působení nejstarší arménské politické strany ARF v čele s tzv. Dašnaky. Oficiálním důvodem k tomuto razantnímu kroku byla jejich nacionalistická rétorika a nekonciliantní postoj jak k Turecku, tak i k problematice Náhorního Karabachu, jakožto potomků oběti genocidy Arménů z roku 1915. (CSCE, 1995) Instrumentální proměnnost a sledování ryze ekonomického prospěchu měli za následek propuknutí masivních pouličních protestů a demonstraci proti možnému znovuzvolení **Levona Ter-Petrosyana** během druhých prezidentských voleb. (Markarov, 2007) Politické napětí, znevěrohodnění volebních výsledků a pouliční nepokoje se od tohoto roku staly v Arménii tradiční a pravidelnou součástí volebního procesu. (Lorusso, 2013) V roce 1998 usedl na místo prezidenta proruský naladěný válečný hrdina **Robert Kocharyan**, následně po ukončení jeho volebního období v roce 2008 získal prezidentský mandát tehdejší premiér ministr **Serž Srgsyjan**. Oba prezidenti i nadále posilovali rozkvět tzv. dekorativní demokracie. (Navasardian, 2012)

3. Zahraničněpolitická praxe jako forma geopolitiky

Zrod nezávislé Arménské republiky s sebou přinesl turbulence nejen uvnitř státu, ale i v jeho zahraničněpolitické praxi. Nová republika neměla dostatečnou vojensko-ekonomickou kapacitu k prosazování vlastních zahraničněpolitických zájmů bez přímé závislosti na regionálních mocnostech. Hlavním dilematem bylo, zda i nadále setrvat v těsném ekonomickém a politickém spojení s Ruskou federací či se přeorientovat na západní velmoci. První arménský prezident **Levon Ter-Petrosyan** byl protagonistou druhé varianty s předpokladem, že Arménie nikdy nedokáže být rovným spojencem Ruska a dostane se do role jeho vazala, který bude v nutný moment obětován. (Minassian, 2008) Tato doktrína šla ruku v ruce i s jeho silně pragmatickou pozicí v problematice Náhorního Karabachu a bilaterálních vztahů s Tureckem. Prezident Arménie akcentoval nutnost smíru za cílem ekonomické stabilizace Arménie. (Åberg, Terzyan, 2018) Možným východiskem se jevílo vytvoření protiváhy ruskému vlivu těsnou kooperací s USA a Evropou. (Åberg, Terzyan,

---

² Způsob řešení konfliktu o Náhorní Karabach formou separátních kroků bez garance uznání jeho nezávislosti na konci. Tento způsob řešení letitého konfliktu prosazoval primárně Ázerbájdžán.

2018) Formálním vysvětlením jeho postoje bylo poukázání na spolupráci se západním světem jako na jedinou možnou cestu jak Arménii dostat do řad civilizovaných rozvojových zemí. (Markarov, 2006) Paradoxem se však následně stal vstup Arménie do Organizace Smlouvy o kolektivní bezpečnosti (CTSO) v roce 1994, jejímž zakladatelem a patronem byla právě Ruská federace.

Druhý prezident Arménské republiky **Robert Kocharyan** zastával spíše primordiální a tím pádem i diametrálně odlišnou pozici svého předchůdce. (Panossian, 2006) Silná polarita jejich názorů se netýkala pouze způsobu vnímání západních velmoci a Ruska, ale i problematiky ohledně Náhorního Karabachu, vztahů s Ázerbájdžánem a Tureckem. **Kocharyan** byl straníkem udržení pevných politických a ekonomických vztahů s Ruskem s cílem za udržení arménských vítězných pozic v Náhorním Karabachu. Dle jeho názoru nemohla Arménie zaujmout důstojné místo v řadách spojenců USA a západní Evropy, jelikož Turecko jako člen Severoatlantické aliance pro ně představovalo strategicky zajímavějšího partnera. Oddálením se od Ruské federace mohla Arménie riskovat, že bude marginalizována ve prospěch zájmů Turecka. Proruské naladění bylo Kocharyanovi často vytýkané jeho odpůrci, dle kterých právě on přivedl Arménii do role ruského regionálního vazala, předáním do rukou Moskvy strategických průmyslových podniků. (Åberg, Terzyan, 2018) Ideologickým středem mezi oběma prezidenty byl třetí prezident Arménské republiky **Serzh Sarkisyan**. Zahraničněpolitickou praxi třetího prezidenta lze charakterizovat jako neúspěšný pokus o nastolení balance mezi východem a západem. **Sarkisyan** na jedné straně usiloval o udržení a utužení vztahů s Ruskem a na straně druhé o sblížení s Evropou. (Åberg, Terzyan, 2018) V roce 2014 se Arménie stala členem Euroasijského ekonomického svazu (EAEU) pod patronací Ruska. Paradoxně však v roce 2017 podepsala Arménie dohodu o partnerství a prohloubení partnerství mezi EU a Arménií pod názvem CEPA (*Comprehensive and Enhanced Partnership Agreement*). Jednalo se de facto o dokument, který oficiálně stvrzoval ekonomické a politické sblížení Arménské republiky s Evropskou unií. Styl politického balancování mezi oběma mocenskými póly se negativně odrážel na ekonomickém stavu arménského státu. Nebylo možné určit přesný zahraničněpolitický směr, čímž se třísťily vnitřní kapacity státu a diskreditovaly Arménii v očích obou dvou zahraničních partnerů. Oportunistický přístup zvolil úřad třetího prezidenta i v otázce bilaterálních vztahů s Tureckem. První roky jeho mandátu byly ve znamení tzv. fotbalové diplomacie. Po dobu fotbalových utkání mezi Arménií a Tureckem

docházelo k postupnému sblížení politických představitelů obou dvou států se snahou o nastartování procesu rekondiliace. (Giragosian, 2019) Diplomatické snahy o normalizaci vztahů kulminovaly v roce 2009 podepsáním tzv. Curychských protokolů, jejichž podstatou byla institucionalizace a etapizace rekondiličního procesu. (Iskandaryan, 2012) Protokoly však následně nebyly ratifikované a jejich text nebyl nikdy přiveden do praxe.

Neméně důležitou oblastí zahraničněpolitické agendy Arménie byly bilaterální vztahy se sousední Gruzii a Íránem. Gruzie si během války v Náhorním Karabachu dokázala udržet svoji neutralitu a tím i korektní vztahy jak s Arménií, tak i s Ázerbájdžánem. Bodem rozkolu se však stala otázka oficiálního statusu NKAO (Náhorně-Karabašská Autonomní Oblast) po ukončení války. Vzhledem k dlouhotrvajícímu konfliktu s Jižní Osetií a Abcházíí,³ byla Gruzie nucena veřejně odsuzovat všechny separatistické tendence autonomních oblastí. Díky této skutečnosti nikdy nedošlo ke shodě s Arménií v otázce Náhorního Karabachu. (Iskandaryan, Kachkachishvili, Pataria, Petrosyan, Tarkhan, Minasyan, 2015) Vztahy s Íránem se překvapivě vyvíjely v pozitivním duchu. Dalo by se předpokládat, že díky sdílenému náboženství dojde ze strany Íránu k podpoře Ázerbájdžánu během války. K tomu však nedošlo, jelikož se Írán obával případného posílení Ázerbájdžánu v jihokavkazském regionu. Primárním důvodem k jeho obavám bylo kompaktní osídlení severní části vlastního území velkým počtem etnických Ázerbájdžánců. (Freire, Simão, 2007) Regionální posílení Ázerbájdžánu by mohlo následně způsobit proliferaci iredentistických tendencí u této části obyvatelstva. Druhým faktorem, ovlivňujícím konstituci vztahů Arménie a Íránu, je napětí mezi Íránem a USA. V momentě urovnání sporných otázek mezi oběma zeměmi by bylo vysoce pravděpodobné, že se Írán přestane angažovat ve společných průmyslových projektech, budování plynovodu mezi ním a Arménií či výstavby hydroelektráren, jelikož nebude vidět nutnost v udržování regionální politické rovnováhy. (Iskandaryan, Kachkachishvili, Pataria, Petrosyan, Tarkhan, Minasyan, 2015)

Nová Arménská republika se po svém vyhlášení nezávislosti ocitla v situaci, kdy ve větší části vývoje svých zahraničních bilaterálních a multilaterálních vztahů sama nehrála hlavní roli a nemohla je bezprostředně ovlivnit. (Freire, Simão, 2007) Na jedné straně zde bylo Rusko vnímající Arménií jako svůj základnu na Jižním Kavkaze, prostřednictvím které si chtělo udržet vliv

---

³ Autonomní oblasti Gruzie usilující od konce 80. let 20. století o samostatnost.

v regionu a tím garantovalo bezpečnosť a kontinuálnosť existencie arménskeho štátu. (Minassian, 2008) Na strane druhej západní veľmoci vnímajúci Arméniu pouze v intencích její finlandizace Ruskem. (Minasyan, 2013)

4. Geneze arménské diaspory a klasifikace vztahu s *homelandem*

Specifikem dnešní Arménie je teritoriální lokalizace majoritní části etnických Arménů mimo její vlastní hranice. Zatímco území arménskeho štátu trvale obývají necelé 4 milióny etnických Arménů, tak za jejími hranicemi dosahuje jejich počet skoro 7 miliónů. (Bolsajian, 2018) Nejpočetnější diasporická uskupení Arménů se nachází v Evropě, Ruské federaci, Blízkém východě a USA. (Tölölyan, 2001) Rozložením geneze arménske diaspory, během dvacátého století, na časovou osu, lze klasifikovat 4 etapy její konstituce, v jejichž základu vždy stála určitá emigrační vlna. První a zároveň nejpočetnější exilová vlna se uskutečnila na začátku dvacátého století během genocidy Arménů na území Osmanské říše. Arméni, kteří rodnou vlast opustili v čase etnických čistek tehdejšími osmanskými protagonisty tzv. panturkismu⁴ se po několika generacích dokázali plně adaptovat v hostitelském státě a vyprofilovat se jako tzv. tradiční diaspora. Svým traumatickým rozptýlením se arménská diaspora stala spolu s židovskou a řeckou učebnicovým příkladem tzv. diaspor obětí, jejichž vzniku předcházela sdílená tragická událost. (Brubaker, 2005) Druhá a třetí emigrační vlna Arménů z mateřské země souvisela primárně s nástupem sovětské éry eliminující principy kapitalismu a soukromého vlastnictví. Napříč Jižním Kavkazem se Arméni řadili mezi majetné podnikatele a vlastníky velkých průmyslových fabrik. Příchodem bolševiků do Zakavkazska byly jejich podniky konfiskovány procesem znárodnění a mnohým hrozily přísné postihy v podobě politických represí. Čtvrtá nebo tzv. postsovětská vlna emigrace nastala na začátku devadesátých let minulého století a byla zapříčiněná rozpadem SSSR. Pádem železné opony se obyvatelům Arménie odkryla možnost svobodné emigrace bez hrozby potenciální represe jejich blízkých, kteří by i nadále setrvali v rámci Arménske SSR. (Faist, 2010) Ve srovnání s předešlými emigračními vlnami byl postsovětský nárůst emigrantů specifický inkluzí transnacionálních elementů. Významným projevem přítomnosti transnacionalismu byla skutečnost, že mnozí Arméni neopouštěli

---

⁴ Nacionalistické politické hnutí usilující o spojení všech turkických národů do jednoho státního celku tzv. Turanu.

svojí rodnou zemi s vyhlídkou trvalého usazení se v hostujícím státě spolu s dlouhodobým vyloučením možnosti návratu. (Ziemer, 2016) Primárním cílem exilu bylo získání potenciálního finančního profitu, který by následně spotřebovali během svých periodických návratů do Arménie. (Holobinko, 2012)

Terminologií diasporu představuje rodnou zemi tzv. *homeland*, který symbolizuje spíše souhrn vlastních tradic, jazyka, hodnot a sdílené etnicity než konkrétní geografické prostranství. (Penrose, 2002) Koncept *homelandu* lze přirovnat k principu fungování solárního systému, v rámci kterého diaspora ztělesňuje analogii periferie zatímco *homeland* prototyp epicentra, okolo kterého se jednotlivá periferní uskupení točí. Existence *homelandu* dává možnost představitelům diasporu udržovat při životě společný mýtus v podobě vysněného návratu a obnovení předchozího způsobu života. (Hatutyunyan, 2012) Protipólem *homelandu* je tzv. *hostland*, představující hostitelský stát, na jehož území se diaspora nachází díky nucenému opuštění *homelandu* a prostorovému rozptýlení, způsobeném nepříznivou situací v *homelandu* či etnicky sdílenou tragickou událostí. (Butler, 2001, s. 205) Myšlenka vzniku samostatného arménského státu bez přímé závislosti na jiných zahraničních aktérech hrála v existenci a vývoji arménské diasporu klíčovou roli. Jednalo se o společný zájem, jenž od samého počátku prostorového rozptýlení, získal obraz esenciálního cíle, ke kterému měly směřovat všechny společné kroky a postupy. Nehledě na celosvětovou rozptýlenost a postupně vznikající kulturně-evoluční rozdíly byl zrod nezávislé Arménie fundamentální problematikou všech arménských diasporických uskupení napříč světem. Po vyhlášení nezávislosti, na začátku 90. let 20. století, a vzniku Arménské republiky se zdálo, že společný cíl byl konečně dosažen a došlo k naplnění snů, ke kterému směřovalo několik generací Arménů v zahraničí.

Charakteristickým znakem způsobu vnímání mateřské země diasporou je inklinace k mytizaci a do určité míry i idealizaci. (Ziemer, 2016) Obě dvě specifika jsou však doprovázená absencí pojetí o realitě interního fungování a uspořádání historické vlasti. Pro potomky obětí genocidy Arménů z let 1915 až 1917 představuje postsovětská Arménie pouze symboliku *homelandu* bez reálných nostalgicko-emočních vazeb. Proces sovětizace, který dnešní Arménie systematicky podstupovala, během skoro 70 let, způsobil kulturní odklonění východní části historické Arménie od části západní, čímž zůstaly mezi arménským obyvatelstvem pouze dva sdílené identitární fragmenty v podobě společného etnického původu, náboženství a jazyka. (Dahinden, 2010) Novodobou Arménskou republiku, optikou diasporu, lze klasifikovat jakou

prototyp instrumentu pomoci, kterého mohou systematicky realizovat své identitární ambice na mezinárodní aréně. (Schwalgin, 2016) Slovo instrument však nelze v tomto kontextu vnímat ryze pejorativně, jelikož mnohé kroky diaspory směrem k Arménské republice jdou ruku v ruce s jejími státními zájmy a samotná diaspora je přesvědčená o vysoké míře primordality svých činů bez uvědomění si paralelně-paradoxní instrumentalizace. Tento způsob vnímání s sebou nese nedostatek pozornosti k faktickým reáliím a vzájemné negaci veřejně proklamované doktríny se skutečnými činy. (Eller, Coughlan, 1993) Obecně vzato je možné vztah tzv. staré arménské diaspory vůči dnešní Arménii charakterizovat externě distančním uspokojením vlastní identity bez zájmu o přímou osobní participaci na reálném socioekonomickém vývoji. (Van-Hear, 2015).

5. Systém stát-diaspora v procesu budování Arménské republiky

Na konci 80. let 20. století vzplanuly na území tehdejší Arménské SSR masové demonstrace proti marginalizaci ekologického faktoru v politice Sovětského svazu. Podstata protestů se však začala postupně měnit do otevřené kritiky politických kroků sovětských představitelů moci a požadavků osamostatnění Arménie. Paralelně s požadavkem vytvoření samostatného arménského státu rezonovala i otázka Náhorního Karabachu, jakožto oblasti osídlené primárně arménským etnikem a nacházející se pod nadvládou nepřátelského Ázerbájdžánu. (Ishkanian, 2005) Proklamované separatistické tendence nesly silný nádech nacionalismu, který disidentským elitám umožňoval snadnou manipulaci s arménským národem. (Doğru, 2015) Sílu vlastenectví a nacionalismu, hrající katalytickou roli protestů, lze ilustrativně znázornit na momentu kdy tehdejší předseda prezidia nejvyššího sovětu **Michail Gorbačov** navštívil v roce 1988 zemětřesením zničené arménské město Spitak. **Gorbačov** s údivem pozoroval, jak Arméni nehledě na katastrofu, která je postihla, i nadále označovali otázku Náhorního Karabachu za prioritní a vyžadovali od hlavy státu spravedlivé řešení celé situace. (Ishkanian, 2005) V této fázi procesu osamostatnění se arménská diaspora postavila proti proliferační nacionalistických a separatistických, interně devastujících tendencí. (Ishkanian, 2005) Představitelé diaspory se snažili o přeorientování pozornosti obyvatel Arménské SSR od otázek politických k otázkám socioekonomickým za cílem zvednutí místní životní úrovně. (Doğru, 2015)

Osamostatnění Arménie a eskalace konfliktu v Náhorním Karabachu do podoby regulární války s sebou přinesly změnu v postoji diaspory. Nyní už byla samotná diaspora tím, kdo trval na absolutním vítězství ve válce bez možných kompromisů a ústupků. (Doğru, 2015) Změna pozice diaspory se neprojevovala pouze v jejích výrocích, ale i činech. Byly vytvářeny fondy, skrze kterých docházelo k systematické podpoře Arménů v NKAO. Svými silnými lobbystickými aktivitami se diaspoře postupně také podařilo přiklonit západní veřejné mínění směrem k podpoře Arménů žijících na území NKAO. (Bejanyan, Aleksanyan, Dodon, Maksimenko, Simonian, 2019) Hlavní bázi argumentace diaspory se stal liberálně-demokratický nárok národů na sebeurčení bez hrozby potenciálních sankcí. (Moore, 2001) Arménská diaspora sehrála klíčovou roli v posílení nacionalistického komponentu v Náhorně-Karabašském konfliktu, ukončeného v roce 1994 podepsáním křehkého příměří. Po vítězném zakončení války začaly v mladé Arménské republice postupně vyvstávat socioekonomické problémy upozadující vlastenecký entuziasmus. První prezident **Levon Ter-Petrosyan** se postupně začal profilovat jako odpůrce nárůstu vlivu diaspory v rámci Arménie. Jeho vize spočívala v potlačení rostoucí diasporizace vnitropolitického a zahraničněpolitického kurzu státu. Hlavními body rozkolů mezi vládou prvního prezidenta a diasporou se staly otázky týkající se vztahu Arménie s Tureckem a Ázerbájdžánem. Jak již bylo uvedeno ve druhé kapitole, tak **Ter-Petrosyan** byl zastáncem umírněného přístupu ke konečnému řešení spícího konfliktu v NKAO v podobě tzv. *stage by stage* postupu neboli taktéž známého jako *step by step* řešení. (Gasparyan, 2016) Dané řešení umožňovalo urychlení rekonciliačního procesu, avšak neslo s sebou riziko jeho zamrazení na jednom z dílčích kroků, který by hrál ve prospěch nepřítele. Zahraničněpolitický kurz **Ter-Petrosyana** směrem k Turecku se taktéž nesl v duchu ústupků ve prospěch urychlení nastolení míru. Na začátku devadesátých let **Ter-Petrosyan** prohlásil, že Arménie nemá vůči Turecku žádné teritoriální výhrady a je připravená nastartovat proces rekonciliace. Tradiční diaspora, která se z velké části skládala z potomků obětí genocidy, se stavěla proti těmto submisivním tendencím nového prezidenta a trvala jak na tzv. *package deal* řešení Náhorně-Karabašského konfliktu,⁵ tak na uznání genocidy Arménů v Osmanské říši spolu s vyplacením reparaci ze strany dnešního Turecka a navrácením arménských historických území. (Gasparyan, 2016) Posledním disonančním bodem mezi **Levonem Ter-Petrosyanem** a

---

⁵ Řešení konfliktu o Náhorní Karabach formou komplexní domluvy bez dělení na separátní kroky.

diasporou se stal zákaz působení nacionalistické frakce ARF na území Arménie. (Gasparyan, 2016) Dašnaci byli nejstarší politickou stranou v Arménii, která si kladla za hlavní cíl svého působení uznání genocidy Arménů dnešním Tureckem. Po zákazů působení ARF na území Arménie se *dašnaci* přesídlili do zahraničí, kde začali korigovat svůj postup v kooperaci s diasporou. (Harutyunyan, 2009)

Po demisi **Levona Ter-Petrosyana** v roce 1998 a uchopení moci **Robertem Kocharyanem** se vztahy mezi mladou Arménskou republikou a diasporou začaly postupně normalizovat. Druhý prezident Arménie, jakožto rodák z Náhorního Karabachu a válečný hrdina, symbolizoval návrat Arménie ke svým původním postojům a požadavkům jak směrem k Turecku, tak i Ázerbájdžánu. Během prezidentského mandátu **Roberta Kocharyana** došlo k odstranění disonančních aspektů s představiteli diaspory a nastolení vzájemné shody, jež posilovala mezinárodní pozici Arménie při procesu vyjednávání. **Kocharyan** zrealizoval první mezinárodní konferenci mezi představiteli moci Arménie a diasporou, položil počátek tzv. pan-arménských her⁶ a byl iniciátorem vzniku ekonomických oblasti vzájemné spolupráce. Druhý prezident nezávislé Arménie, se mimo politicko-ekonomické sblížení snažil i o vyšší míru identitární harmonie mezi představiteli diaspory a *homelandem*. Cílem bylo umožnit diaspoře vnímat sebe samotnou jako nedílnou součást své rodné země, podobným způsobem jako to bylo u rezidentů Arménie. Projevem této snahy bylo povolení dvojího občanství v roce 2007, jež umožňovalo vyšší míru participace arménských expatriantů na procesu budování svého mateřského státu a tím i navýšení jejich potenciálních investic do Arménie. (Gasparyan, 2016) Nehledě však na nastolenou harmonii se diaspora nemohla plně opřít o transparentní nakládání s jejími financemi v Arménii a byla nucena nastavit systém přímé kontroly redistribuce. (Pattie, 1999). Motivem k nastavení mechanismu přímé kontroly byla skutečnost, že více jak 80 % všech veřejných zakázek v Arménii neprochází řádným a transparentním procesem soutěže, nýbrž stojí pouze na subjektivním rozhodnutí vládních představitelů. (Policy Forum Armenia, 2013)

Nástupcem **Roberta Kocharyana** se stal v roce 2008 třetí prezident Arménie **Serzh Sargsyan**. Vzhledem k těsnému ideologickému a politickému propojení mezi **Serzhem Sargsyanem** a jeho předchůdcem se vztahy s diasporou, během prvních let mandátu **Sargsyana** vyvíjely taktéž v duchu

---

⁶ Každoroční sportovní událost konající se v Jerevanu s účastí sportovců z řad arménské diaspory.

vzájemné rekognice a kooperace. (Kitchn, Boyle, 2011) Hlavním projevem zájmu o ukotvení a institucionalizaci spolupráce se stalo založení ministerstva diaspor v roce 2008. Zlom však nastal v momentě, kdy třetí prezident Arménie inicioval vznik tzv. Tureckých protokolů, jejichž obecnou podstatou byla vzájemná rekongnicace Arménie a Turecka bez nutnosti uznání faktu genocidy, což automaticky vylučovalo otázku mezinárodního uznání genocidy ze seznamu hlavních zahraničněpolitických cílů Arménie. Negativní reakce arménské diaspor se institucionalizovala v podobě kampaně s názvem *Stop the Protocols*, která se stala jedním z hlavních důvodů zamezení jejich ratifikace. (Gasparyan, 2016) Druhým bodem střetu s diasporou bylo pevné uchycení se interního nepsaného sociálního řádu, stojícího na principu korupce a klientelismu. Okolo osoby prezidenta se vytvořila vlivná klanová uskupení, jež se svými praktikami pohybovala mimo zákon a snažila se o kumulaci co největšího majetku na úkor státu.

Poté, co byl **Serzh Sargsyan** sesazen arménskou Sametovou revolucí v roce 2018 a k moci se dostal nynější premiér ministr Arménie **Nikol Pashinyan**, tak se diaspora, v kontextu jejího angažmá ve vnitropolitických a zahraničněpolitických aspektech Arménie rozštěpila na dva tábory. Charakteristickým znakem prvního tábora se stala podpora nového předsedy vlády v jeho boji proti korupci a klientelismu. Diaspora začala sebe vnímat jako možný instrument při repatriaci zpronevěřených assetů předchází vládní garniturou a samotnou Arménii jako oblast možných investičních příležitostí. (Ishkanian, 2018) Druhý tábor se stál odpůrcem populistického vládního programu **Nikola Pashinyana** a vytykal mu jeho snahu o westernizaci Arménie, jdoucí ruku v ruce s oddálením se od Ruské federace jakožto hlavního strategického spojence. (Terzyan, 2019)

Rozložením vstupů diaspor do procesu budování profilu Arménie na časovou osu lze identifikovat tři stádia. První stádium je možné datovat od roku 1988 do roku 1991, kdy v Arménské SSR vzplanuly masové demonstrace požadující vystoupení Arménie ze Sovětského svazu a osamostatnění NKAO. Vzniklé protesty měly nacionalistický základ, proti kterému se diaspora postavila a snažila se přesvědčit obyvatelstvo Arménie o nezbytnosti jejich zachování v rámci SSSR a upozadění vlasteneckých emocí ve prospěch socioekonomické stability. Optikou procesu demokratizace byla pozice diaspor v tomto stádiu rozporuplná. Na jednu stranu expatrianti usilovali o potlačení nacionalistických sentimentů a na stranu druhou o zachování sovětského autoritativního režimu. Druhé a zároveň nejdéle trvající stádium lze časově ohraničit léty 1992 až 2018.

Během těchto let se představitelé diaspory snažili o zamezení tendencí bagatelizace a archivace historických vztahů se sousedním turkickým etnikem výměnou za posílení ekonomické stability. Zároveň začala diaspora uplatňovat více disciplinární přístup ke své rodné zemi za účelem eliminace šedé a černé ekonomiky. Druhou etapu, stejně jako první, lze charakterizovat vzájemně negujícími se elementy. Hlavním argumentem diaspory, v kontextu NKAO na mezinárodním poli, bylo liberálně-demokratické právo všech národů na sebeurčení, paradoxně však díky svým mezinárodním aktivitám posilovala diaspora rozkvět nacionalismu v Arménii. (Bejanyan, Aleksanyan, Dodon, Maksimenko, Simonian, 2019) Počátek poslední pomyslné etapy nastartovala sametová revoluce v roce 2018. Opětovně se zájem diaspory z větší části přeorientoval z oblasti zahraničněpolitických aspektů do interních socioekonomických záležitostí s důrazem na eliminaci korupce, oligarchie a paternalismu.

Závěr

Role arménské diaspory v procesu budování nezávislé Arménie odráží její historickou identitární frustraci způsobenou nuceným exilem a prostorovým rozptýlením. Svým vstupem do procesu budování *homelandu* se diaspora snažila o udržení a posílení hlavních historických aspektů vlastní identity. Ryze romanticko-primordiální způsob percepce své mateřské země měl za následek druhotnou instrumentalizaci Arménie, jakožto potenciálního nástroje určeného k naplnění vlastních identitárních ambicí. Uvedený jev byl primárně zapříčiněn geograficky prostorovou vzdáleností představitelů arménské diaspory od samotné Arménie a absencí realistického obrazu vnitřní socioekonomické a politické situace. (Fittante, 2017) Diaspora požadovala nepružnou implementaci principů demokracie a tržního hospodářství v kombinaci s posílením vlastenectví, bez ohledu na faktické kapacity arménského státu. Jak práce ukázala, diaspora sebe sama stavěla do role nositele liberálně-demokratických hodnot, včetně vzdělávací a disciplinární povinnosti vůči svým protějškům v Arménii. Přítomnost syndromu tzv. břemene bílého muže se projevovala kritickým hodnocením procesu demokratizace arménské společnosti a kurátorstvím jejího vývoje. Povrchní demokratická tranzice měla, dle diaspory, za následek všudypřítomnou korupci, klientelismus a nepotismus. Diaspora považovala za hlavní viníky vzniku disfunkčního *homelandu* přední státní představitele, již ve prospěch vlastních subjektivních zájmů prospěchářský

deformovali mnohé prvky demokracie a tržního hospodářství.

Pro pochopení procesu budování Arménie není možné arménský stát vnímat jako samostatnou entitu, nýbrž je potřeba brát v potaz skutečnost existence její diaspory. Uplatněním principu kompozitního systému vztahů lze konstatovat, že soustava Arménská republika-diaspora tvoří transnacionální síť, v rámci které existují četná propojení. (Tölölyan, 2001) Přičemž interní nepsaný řád Arménie na národní úrovni stojí v ideologické opozici nadnárodnímu spojení s diasporou. Bez ohledu na tuto skutečnost zůstává diaspora významným dislokovaným spojencem a podporovatelem Arménské republiky. (Schwalgin, 2016) Mnohé existenční otázky Arménie by nebyly kladně vyřešené bez přímého zásahu diasporických entit, historicky obětujících velkou část svých kapacit ve prospěch rodného *homelandu*, bez ohledu na jeho politickou či geografickou podobu. (Darieva, Harutyunyan, 2009)

Vzhledem k rostoucímu vlivu diaspor na proces budování jejich mateřských zemí a nárůstu role nadnárodních vztahů, může být přínosné podobnou optikou zkoumat utváření kompozitních systémů i mezi jinými stejně významnými diasporami a jejichmi tzv. *homelandy*. Potenciálně nabízejícím se tématem zkoumání, již sahá mimo rámec této studie, jsou kupříkladu významné židovské či řecké diaspory v kontextu míry funkčnosti jejich států. Hlavní proměnnou vstupující do formulace jejich vzájemného vztahu může být právě odlišná ekonomická a politická situace *homelandu*, který v jednotlivém systému nemusí vždy nutně vystupovat pouze v roli příjemce. Problematiku diaspor je taktéž možné zkoumat cestou získávání primárních dat etnografickým výzkumem, v podobě dotazníkových šetření a rozhovorů. Další alternativou je využití sociálně-psychologické a konstruktivistické literatury zabývající se budováním a udržováním kolektivní identity pod tlakem rozpínající se ho politického prostoru mezi diasporou a *homelandem*.

Literatura:

- ABERG, J. H. S. – TERZIAN, A. 2018. Structure or Agency? Explaining Armenia's Foreign Policy Evolution. In *Eastern Journal of European Studies*, vol. 9, 2018, č. 1, Online-ISSN: 2068-6633, s. 151 - 172.
- ALEKSANYAN, A. – BEJANYAN, V. – DODON, C. – MAKSIMENKO, K. – SIMONIAN, A. 2019. Diaspora and Democratisation: Diversity of Impact in Eastern Partnership Countries. In *Global Campus Human Rights Journal*, 2019, vol. 3, č. 1, ISSN: 2532-1455, s. 96 - 112.

- BOLSAJIAN, M. 2018. The Armenian Diaspora: Migration and its Influence on Identity and Politics. In *Global Societies Journal*, 2018, vol. 6, č. 1, e-ISSN: 2373-7611, s. 29 - 40. [cit. 24. 08. 2020]. Dostupné na internetu: <https://escholarship.org/uc/item/51x1r30s>
- BRUBAKER, R. 2015. *The 'diaspora' diaspora. Ethnic and Racial Studies*, vol. 28, 2015, č. 1, ISSN: 1466-4356, s. 11 - 19. doi.org/10.1080/0141987042000289997.
- BUTLER, K. D. 2001. Defining Diaspora, Refining a Discourse. In *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, 2001, vol. 10, č. 2, E-ISSN 1911-1568, s. 189 - 219. <https://doi.org/10.1353/dsp.2011.0014>
- CSCOE - Commission on Security and Cooperation in Europe CONGRESS, 104th, 1st session. *Armenia's Parliamentary Election and Constitutional Referendum*. July 5, 1995. s. 3. [cit. 15. 8. 2020]. Dostupné na internetu: <https://www.csce.gov/sites/helsinkicommission.house.gov/files/1995ArmeniaElectionsRport.pdf>
- DAHINDEN, J. 2010. The dynamics of migrants' transnational formations: Between mobility and locality. In BAUBÖCK, R., FAIST T. (eds.), *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam: Amsterdam University Press, 2010. ISBN 978-90-8964-238-7, s. 51 - 73.
- DARIEVA, T. – HARUTYUNYAN, A. 2009. *The Armenian Diaspora Today: Anthropological Perspectives*. In *Caucasus Analytical Digest*, 2009, č. 29, ISSN? 1867-9323.
- DOĞRU, A. 2017. Nationalism and Democratization Process in Armenia: Impacts of the Nagorno-Karabakh Issue. In *Journal of Gazi Academic*, 2017, vol. 8, č. 16, ISSN 2147-9542, [cit. 24. 08. 2020] s. 207 - 236. Dostupné na internetu: https://www.academia.edu/36856326/Nationalism_and_Democratization_Process_in_Armenia_Impacts_of_the_Nagorno_Karabakh_Issue_Ermenistanda_Milliyet%C3%A7ilik_ve_Demokratikle%C5%9Fme_S%C3%BCreci_Da%C4%9F%C4%B1k_Karaba%C4%9F_Meselesinin_Etkisi
- ELLER, J. D. – COUGHLAN, R. M. 1993. The Poverty of Primordialism: The Demystification of Ethnic Attachments. In *Ethnic and Racial Studies*, 1993, vol. 16, č. 2, ISSN: 1466-4356, s. 183 - 202. <https://doi.org/10.1080/01419870.1993.9993779>.
- EUFOA, Europea Friends of Armenia. Armenia. 2017. *An introduction to the party-political landscape*. Dostupné na internetu: <https://eufoa.org/6253/>
- FAIST, T. 2010. Diaspora and transnationalism: What kind of dance partners? In

- BAUBÖCK, R., FAIST T. (eds.). 2010. *Diaspora and Transnationalism: Concepts, Theories and Methods*. Amsterdam: Universiy Press, 2010, ISBN: 978-90-8964-238-7. 360 s.
- FITTANTE, D. 2015. Beyond The Analytical Categories Of Armenian Identity. In *Journal of the Society for Armienan Studies*, 2015, vol. 24, č. 4, ISSN: 0747-9301, s. 56 - 80.
- GASPARYAN, A. G. 2016. "Disrupting" or "Complementing": Diaspora's Identity Agenda in the Context of Chancing Armenian Foreign Policy Prioerites. In KAKACHIA, K., MARKAROV, A. (eds.). 2016. *Values and Identity as Sources of Foreign Policy in Armenia and Georgia*. Tbilisi: Publishing House "Universal", ISBN 978-9941-22-864-3, s. 264 - 283.
- GEORGIU, M. 2001. *Identity, Space and the Media: Thinking through Diaspora*. In *Revue européenne des migrations internationales*, vol. 26, 2001, č. 1, E-ISSN: 1777-5418, s. 17-35. <https://doi.org/10.4000/remi.5028>.
- GIRAGOSIAN, R. 2019. *Paradox of Power: Russia, Armenia and Europe After the Velvet Revolution*. European Council on Foreign Relation- Policy Brief, 2019. ISBN: 978-1-911544-95-1.
- HARUTYUNYAN, A. 2009. *Contesting National Identities in an Ethnically Homogeneous State: The Case of Armenian Democratization*. Disertační páce. Western Michigan University Scholar Works at WMU, 2009. Department of Political Science.
- HARUTYUNYAN, A. 2012. Challenging the Theory of Diaspora from the Field. In *Working Papers des Sonderforschungsbereiches*, 2012, vol. 640, č. 1, ISSN: 2190-314X. [cit. 25. 8. 2020], dostupné na internetu: <http://edoc.hu-berlin.de/series/sfb-640-papers/2012-1/PDF/1.pdf>
- HOLOBINKO, A. 2012. Theoretical and Methodological Approaches to Understanding Human Migration Patterns and their Utility in Forensic Human Identification Cases. In *Societies*, 2012, vol. 2, č. 2, ISSN 2075-4698, s. 42 - 62. <https://doi.org/10.3390/soc2020042>.
- ISHKANIAN, A. 2005. Diaspora and Global Civil Society: The Impact of Transnational Diasporic Activism on Armenia's Post-Soviet Transition. In Atabaki, T. and S. Mehendale.(eds.), *Central Asia and the Caucasus: Transnationalism and Diaspora*. London: Routledge, 2005, ISBN: 0-203-57450-8, s. 113 - 140.
- ISHKANIAN, A. 2018. Armenia's unfinished revolution. In *Current History*, 2018, vol. 117, č. 801, eISSN: 1944-785X, s. 271 - 276. <https://doi.org/10.1525/curh.2018.117.801.271>.

- ISKANDARYAN, A. 2020. *Armenia. Nations in Transit*. In Freedom House, s. 65 - 83. [cit. 31. 8. 2020], Dostupné na internetu: <https://www.refworld.org/docid/4fd5dd343.html>
- ISKANDARYAN, A. – KACHKACHISHVILI, I. – PATARAIA, T. – PETROSYAN, D. – TARKHAN, G. – MINASYAN, S. 2015. *Armenia and Georgia in the Context of Current Political Developments. New Challenges and Opportunities in the Realm of Regional Security: The Armenian-Georgian Expert Forum*. Caucasus insitut, 2015.
- KECK, M. – SIKKINK, K. 1998. *Activists beyond Borders: Advocacy Networks in International Politics*. Ithaca: Cornell University Press, 1998, ISBN: 0-8014-8456-1, 228. s.
- LORUSSO, M. *Presidential Elections in Armenia and the Opposition's Long March*. IAI Working Papers 1313. Istituto Affari Internazionali, 2013, ISSN 2280-4331, 8 s.
- MARKAROV, A. 2007. Regime Formation and Development in Armenia. In TOMOHIKO, U. (eds.) *Empire, Islam, and Politics in Central Eurasia*. Sapporo: Slavic Research Center Hokkaido University, 2007, ISBN: 9784938637422, s. 301 – 327.
- MARKAROV, A. 2006. Macroeconomic Political Structures and Their Development. In *Demokratizatsiya The Journal of Post-Soviet Democratization*, vol. 14, 2006, č. 2, ISSN: 1940-4603 s. 159 - 170. <https://doi.org/10.3200/DEMO.14.2.159-170>.
- MINASSIAN, S. 2008. Armenia, a Russian Outpost in the Caucasus? In *Russian/Nis Center. Policy Papers*, 2008. č. 27. s. 1 – 19.
- MINASYAN, S. 2013. Russian-Armenian Relations: Affection or Pragmatism? In *PONARS Eurasia Policy Memo*, 2013, č. 269. [cit. 1. 9. 2020], dostupné na internetu: https://www.researchgate.net/publication/260312193_Russian-Armenian_Relations_Affection_or_Pragmatism
- MKRTCHIAN, N. – SADOYIN, B. 1998. *Armenia's Constitution and the Separation of Powers Among the Executive, Legislative, and Judicial Branches of Government*. Press "Hayk", "Aravot", "Ayzhm", "Hayastani Hanrapetutyun", "Iravunk". Armenian Center For National and International Studies, 1998. [cit. 15. 8. 2020] Dostupné na internetu: <https://www.nato.int/acad/fellow/96-98/hovannis.pdf>
- MOORE, M. 2001. *The Ethics of Nationalism*. Oxford University Press, 2001, ISBN-13: 9780198297468, 272 s. <https://doi.org/10.1093/0198297467.001.0001>.

- NAVASARDIAN, B. 2012. *Parliamentary Elections in Armenia: From Decorative to Genuine Democracy?* Berlín: Friedrich-Ebert-Stiftung Central and Eastern Europe. (Perspective: FES Armenia) Electronic ed.: 2012. ISBN 978-3-86498-179-1, 220 s.
- PANOSSIAN, R. 1996. Post-Soviet Armenia-Nationalism & Its (Dis) Contents. In BARRINGTON, L. W. (eds.) *After Independence Making and Protecting the Nation in Postcolonial & Postcommunist States*. Ann Arbor: The University of Michigan Press, 2006, ISBN-13: 978-0-472-09898-9, s. 225 - 248.
- PATTIE, S. P. 1999. Longing and belonging: issues of homeland in the Armenian diaspora. In *PoLAR: Political and Legal Anthropology Review banner*, 1999, vol. 22, č. 2, ISSN:1555-2934, s. 80 - 92. <https://doi.org/10.1525/pol.1999.22.2.80>.
- PENROSE, J. 2002. Nations, States and Homelands: Territory an Territoriality in Nationalist Thought. In *Nations and Nationalism*, 2002, vol. 8, č. 3, ISSN: 1469-8129, s. 277 - 297.
- Policy Forum Armenia, Memebers and Outside Experts. *Corruption in Armenia*. Policy Forum Armenia, 2013, Dostupné na internetu: www.pf-armenia.org.
- FREIRE, M. – SIMÃO, L. 2007. *The Armenian Road to Democracy Dimensions of a Tortuous Process*. CEPS Working Document, č. 267/May 2007. ISBN-13: 978-92-9079-719-7.
- RISSE, T. – ROPP, S. – SIKKINK, K. 1999. Building a Transnational Archive of Contentious Events. In RISSE, T. – ROPP, S. – SIKKINK, K. (eds.) *The Power of Human Rights, International Norms and Domestic Change*. Edinburgh: Cambridge University Press, 1999, ISBN: 0-521-65093-3, s. 234 - 279.
- SCHWALGIN, S. 2016. Why Locality Matters: Diaspora Consciousness and Sedentariness in the Armenian Diaspora in Greece. In KOKOT, W. – TÖLÖLYAN, K. – ALFONSO, C. (eds.), *Diaspora, Identity and Religion New Directions in Theory and Research*. Taylor & Francis e-Library, 2016, ISBN 0-203-34128-7, s. 72 – 93.
- SUNY, R. G. 2001. Constructing Primordialism: Old Histories for New Nations. In *The Journal of Modern History*, vol. 73, 2001, č. 4, E-ISSN: 1537-5358, s. 862 - 896. <https://doi.org/10.1086/340148>.
- TARROW, S. 2001. Building a Transnational Archive of Contentious Events. In IMIG, D., TARROW, S. (eds.) *Contentious Europeans: Protest and Politics in an Emerging Polity*. Oxford: Rowman & Littlefield, 2001, ISBN: 978-0-7425-0084-6, s. 233 - 259.
- TERZIAN, A. 2019. The Aftermath of the “Velvet Revolution”: Armenia Between

- Domestic Change and Foreign Policy Continuity. In *Eastern European Journal of Regional Studies*, 2019. vol. 5, č. 2, ISSN :2537-6179, s. 24 - 43.
- TÖLÖLYAN, K. 2001. *Elites and Institutions in the Armenian Transnation*. In *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, vol. 9, 2001, č. 1, ISSN: 1911-1568, s. 107 - 136. <https://doi.org/10.1353/dsp.2000.0004>.
- VAN HEAR, N. 2015. Diaspora Engagement in War-Torn Societies. In COHEN, R., STORY, J. (eds.), *The Impact of Diasporas*. Leicester: Oxford Diasporas Programme, 2015, ISBN 978-1-907271-07-6, s. 18 - 22.
- ZIEMER, U. 2016. Unsettled Identity Negotiations: The Armenian Diaspora in Krasnodar Krai. In SIEKIERSKI, K., TROEBST, S. (eds.) *Armenians in Post-Socialist Europe*. Kolín: Böhlau Köln, 2016, ISBN 978-3-412-50155-6, s. 39 - 53. <https://doi.org/10.1353/dsp.2000.0004>.